

Звичаєве міжнародне гуманітарне право. Норми

УДК 341.3

У 1996 році Міжнародний комітет Червоного Хреста за участі низки відомих експертів розпочав важливе дослідження: вивчення практики держав у сфері міжнародного гуманітарного права з метою виявлення тих норм, які набули характеру звичаєвих. У 2005 році дослідження було завершено виданням об'ємного двотомника: в першому наданий перелік норм та коментарі до них, в другому – практика держав. Перелік норм, що додається, базується на висновках першого тому дослідження звичаєвого міжнародного гуманітарного права.

У квадратних дужках вказано сферу застосування відповідної норми: міжнародний збройний конфлікт (або, точніше, збройний конфлікт міжнародного характеру) для зручності позначається аббревіатурою «МЗК», а неміжнародний збройний конфлікт (збройний конфлікт неміжнародного характеру) – «НМЗК». В останньому випадку частина норм позначені як такі, застосування яких до неміжнародного збройного конфлікту є спірним, оскільки практика держав, хоч і свідчить загалом на користь такої норми, є менш широкою.

Українською мовою звичаєві норми міжнародного гуманітарного права публікуються вперше. Цей переклад здійснено для спеціального випуску «Українського часопису міжнародного права» (2006 рік), присвяченого міжнародному гуманітарному праву та підготовленого Українською асоціацією міжнародного права та Київською регіональною делегацією Міжнародного комітету Червоного Хреста. Джерелом для перекладу переліку норм стала стаття одного з авторів дослідження Жана-Марі Генкертса «Дослідження звичаєвого міжнародного гуманітарного права: внесок у розуміння та дотримання верховенства права у збройному конфлікті», опублікована у «Міжнародному журналі Червоного Хреста» у березні 2005 р.

З англійського тексту норми переклали українською Антон Льовін, Ольга Поєдинок, Лідія Сивко, науковий редактор – Микола Гнатовський. Перекладачі дякують Жану-Марі Генкертсу за цінні поради стосовно перекладу тексту статей.

This piece represents the Ukrainian translation of the Customary Rules of International Humanitarian Law conducted under the auspices of the Ukrainian Association of International Law and the ICRC Regional Delegation in Kyiv for this issue of Ukrainian Journal of International Law. The article «Study on customary international humanitarian law: A contribution to the understanding and respect for the rule of law in armed conflict» by Jean-Marie Henckaerts served as the source for the translation (see International Review of the Red Cross, March 2005²).

The Rules were translated from English into Ukrainian by Anton Lovin, Olga Poiedynok, and Lidiya Syvko, and edited by Mykola Gnatovsky. The translators would like to express their gratitude to Jean-Marie Henckaerts for his valuable assistance and advice.

Принцип розрізнення

Розрізнення між цивільними особами та комбатантами

Норма 1. Сторони збройного конфлікту завжди повинні розрізняти цивільних осіб та комбатантів. Напади можуть бути спрямовані лише проти комбатантів. Напади не повинні спрямовуватися проти цивільних осіб. [МЗК/НМЗК]

¹Customary International Humanitarian Law / International Committee of the Red Cross; Edited by Jean-Marie Henckaerts and Louise Doswald-Beck. Volume 1: Rules. Volume 2 (in 2 books): Practice. – Cambridge University Press, 2005.

²Henckaerts, Jean-Marie. Study on customary international humanitarian law: A contribution to the understanding and respect for the rule of law in armed conflict // International Review of the Red Cross. Volume 87, Number 857, March 2005. – P. 175-212).

Додатком до цієї статті є перелік зі 161 норми звичаєвого МГП. Див. також спеціальний випуск «Українського часопису міжнародного права» за 2005 р.

Норма 2. Забороняються акти насилля або погрози насиллям, основною метою яких є тероризування цивільного населення. [МЗК/НМЗК]

Норма 3. Всі особи, що входять до особового складу збройних сил сторони конфлікту, є комбатантами, окрім медичного та духовного персоналу. [МЗК]

Норма 4. Збройні сили сторони конфлікту складаються з усіх організованих збройних сил, груп та формувань, які перебувають під командуванням особи або осіб, відповідальних перед цією стороною за поведінку своїх підлеглих. [МЗК]

Норма 5. Цивільні особи – це особи, які не входять до особового складу збройних сил. Цивільне населення складається з усіх осіб, що є цивільними особами. [МЗК/НМЗК]

Норма 6. Цивільні особи перебувають під захистом від нападів, окрім випадків, коли і доки вони беруть безпосередню участь у воєнних діях. [МЗК/НМЗК]

Розрізнення між цивільними об'єктами та військовими цілями

Норма 7. Сторони конфлікту завжди повинні розрізнити цивільні об'єкти та військові цілі. Напади можуть спрямовуватися лише на військові цілі. Напади не повинні спрямовуватися на цивільні об'єкти. [МЗК/НМЗК]

Норма 8. Що стосується об'єктів нападу, то військові цілі обмежуються тими об'єктами, які за своєю сутністю, розташуванням, метою чи способом використання ефективно сприяють веденню військових дій і чие часткове або повне зруйнування, захоплення або нейтралізація в обставинах, що склалися на конкретний момент часу, надає явну військову перевагу. [МЗК/НМЗК]

Норма 9. Цивільними об'єктами є всі ті об'єкти, які не належать до військових цілей. [МЗК/НМЗК]

Норма 10. Цивільні об'єкти перебувають під захистом від нападів, окрім випадків і протягом того часу, коли вони стають військовими цілями. [МЗК/НМЗК]

Напади невибіркового характеру

Норма 11. Напади невибіркового характеру заборонені. [МЗК/НМЗК]

Норма 12. До нападів невибіркового характеру належать:

a) напади, не спрямовані на конкретну військову ціль;
b) напади, під час яких застосовуються методи чи засоби ведення воєнних дій, які не можуть бути спрямовані на конкретну військову ціль; або

c) напади, під час яких застосовуються методи чи засоби ведення воєнних дій, наслідки яких не можуть бути обмежені, як того вимагає міжнародне гуманітарне право;

і які, таким чином, у кожному такому випадку влучають без розрізнення у військові цілі та цивільних осіб чи цивільні об'єкти. [МЗК/НМЗК]

Норма 13. Забороняються напади з використанням будь-яких методів чи засобів, коли як єдина військова ціль розглядається ряд військових цілей, що явно розрізнені та відокремлені одна від одної та розташовані у місті, селі чи на іншій території, на якій щільно проживає цивільне населення або сукупно розташовані цивільні об'єкти. [МЗК/НМЗК]

Дотримання принципу пропорційності при нападі

Норма 14. Забороняються напади, від яких можна очікувати спричинення випадкової загибелі цивільного населення або поранення цивільних осіб, пошкодження цивільних об'єктів або поєднання таких наслідків, які були б надмірними порівняно з очікуваною конкретною та безпосередньою військовою перевагою, що мали б одержати. [МЗК/НМЗК]

Запобіжні заходи під час здійснення нападу

Норма 15. Під час проведення військових операцій необхідно постійно дбати про безпеку цивільного населення, цивільних осіб та цивільних об'єктів. Слід ужити усіх практично можливих заходів, щоб уникнути випадкової загибелі цивільного населення, поранення цивільних осіб та пошкодження цивільних об'єктів або принаймні звести такі випадки до мінімуму. [МЗК/НМЗК]

Норма 16. Кожна сторона конфлікту повинна робити все практично можливе, щоб пересвідчитись у тому, чи спрямовані їхні напади на військові цілі. [МЗК/НМЗК]

Норма 17. Кожна сторона конфлікту повинна вживати всіх можливих запобіжних заходів щодо вибору засобів та методів ведення воєнних дій з метою уникнення випадкової загибелі цивільного населення або поранення цивільних осіб та випадкового завдання шкоди цивільним об'єктам або у будь-якому разі мінімізації таких випадків. [МЗК/НМЗК]

Норма 18. Кожна сторона конфлікту повинна робити все практично можливе для того, щоб оцінити, чи можна очікувати від нападу спричинення випадкової загибелі цивільного населення, поранення цивільних осіб або пошкодження цивільних об'єктів, або поєднання таких наслідків, які були б надмірні порівняно з очікуваною конкретною і безпосередньою військовою перевагою, що мали б одержати. [МЗК/НМЗК]

Норма 19. Кожна сторона конфлікту повинна робити все практично можливе, щоб відмінити або зупинити напад, якщо стає очевидним, що він спрямований не на військову ціль або що від

нападу можна очікувати спричинення випадкової загибелі цивільного населення, поранення цивільних осіб, випадкового пошкодження цивільних об'єктів або поєднання таких наслідків, які були б надмірні порівняно з очікуваною конкретною і безпосередньою військовою перевагою, що мали б одержати. [МЗК/спірно щодо НМЗК]

Норма 20. Кожна сторона конфлікту повинна надавати ефективне попереднє повідомлення про напади, які можуть торкнутися цивільного населення, окрім випадків, коли обставини не дозволяють цього. [МЗК/НМЗК]

Норма 21. Якщо можливий вибір між кількома військовими цілями для досягнення рівноцінної військової переваги, потрібно обирати ту, від нападу на яку можна очікувати створення найменшої небезпеки для життя цивільних осіб та для цивільних об'єктів. [МЗК/спірно щодо НМЗК]

Запобіжні заходи щодо наслідків нападу

Норма 22. Сторони конфлікту повинні вжити всіх практично можливих запобіжних заходів для захисту цивільного населення та цивільних об'єктів, які вони контролюють, від наслідків нападів. [МЗК/НМЗК]

Норма 23. Кожна сторона конфлікту повинна у максимально можливій мірі уникати розміщення військових цілей у межах або поблизу густонаселених районів. [МЗК/спірно щодо НМЗК]

Норма 24. Кожна сторона конфлікту повинна у максимально можливій мірі перемістити цивільних осіб та цивільні об'єкти, які вона контролює, з районів, де такі об'єкти розташовані у безпосередній близькості від військових цілей. [МЗК/спірно щодо НМЗК]

Особи та об'єкти, що перебувають під особливим захистом

Медичний та духовний персонал, медичні та релігійні об'єкти

Норма 25. Медичний персонал, спеціально призначений для виконання медичних обов'язків, має право на повагу та захист за будь-яких обставин. Особи, що належать до медичного персоналу, втрачають право на захист, якщо поза своїми гуманітарними функціями вчиняють дії, що завдають шкоди противнику. [МЗК/НМЗК]

Норма 26. Забороняється покарання особи за виконання медичних обов'язків, що сумісні з медичною етикою, або примушування особи, яка виконує медичні функції, до виконання дій, що суперечать нормам медичної етики. [МЗК/НМЗК]

Норма 27. Духовний персонал, чії функції стосуються виключно виконання релігійних обов'язків, має право на повагу та захист за будь-яких обставин. Він втрачає право на захист, якщо поза своїми гуманітарними функціями вчиняє дії, що завдають шкоди противнику. [МЗК/НМЗК]

Норма 28. Медичні формування, призначені виключно для медичних цілей, мають право на повагу та захист за будь-яких обставин. Вони втрачають надане їм право на захист, якщо їх використовують поза межами їхніх гуманітарних функцій для вчинення дій, що завдають шкоди противнику. [МЗК/НМЗК]

Норма 29. Санітарно-транспортні засоби, призначені виключно для санітарних перевезень, мають право на повагу та захист за будь-яких обставин. Вони втрачають надане їм право на захист, якщо їх використовують поза межами їхніх гуманітарних функцій для вчинення дій, що завдають шкоди противнику. [МЗК/НМЗК]

Норма 30. Забороняються напади, спрямовані проти медичного та духовного персоналу та об'єктів, які у відповідності з міжнародним правом використовують розпізнавальні емблеми, що передбачені Женевськими конвенціями. [МЗК/НМЗК]

Персонал та об'єкти, що беруть участь у наданні гуманітарної допомоги

Норма 31. Персонал, що бере участь у наданні гуманітарної допомоги, користується повагою та захистом. [МЗК/НМЗК]

Норма 32. Об'єкти, що використовуються для надання гуманітарної допомоги, повинні поважатися та захищатися. [МЗК/НМЗК]

Персонал та об'єкти, що беруть участь у миротворчих операціях

Норма 33. Забороняється спрямовувати напади на персонал та об'єкти, що беруть участь у миротворчих операціях у відповідності зі Статутом ООН, доки вони мають право на захист, що надається цивільним особам та цивільним об'єктам відповідно до міжнародного гуманітарного права. [МЗК/НМЗК]

Журналісти

Норма 34. Цивільні журналісти, що перебувають у професійних відрядженнях в районах збройного конфлікту, мають право на повагу та захист, доки вони не беруть безпосередньої участі у воєнних діях. [МЗК/НМЗК]

Зони, що перебувають під захистом

Норма 35. Забороняються напади на зони, створені для надання пораненим, хворим та цивільним особам захисту від воєнних дій. [МЗК/НМЗК]

Норма 36. Забороняються напади на демілітаризовані зони, щодо яких між сторонами конфлікту існує домовленість. [МЗК/НМЗК]

Норма 37. Забороняються напади на райони, які не обороняють. [МЗК/НМЗК]

Культурні цінності

Норма 38. Сторони конфлікту повинні поважати культурні цінності.

А. Особлива увага під час здійснення воєнних операцій повинна приділятися тому, щоб уникнути спричинення шкоди будівлям, які мають релігійне, мистецьке, наукове, освітнє або благодійне призначення, та історичним пам'яткам, якщо вони не є військовими цілями.

В. Цінності, що мають велике значення з точки зору культурного надбання кожного народу, не повинні ставати об'єктами нападу, окрім випадків, коли цього настійно вимагає військова необхідність. [МЗК/НМЗК]

Норма 39. Використання цінностей, що мають велике значення з точки зору культурного надбання кожного народу, для цілей, які ймовірно можуть призвести до їх руйнування або пошкодження, забороняється, окрім випадків, коли цього настійно вимагає військова необхідність. [МЗК/НМЗК]

Норма 40. Кожна сторона конфлікту повинна захищати культурні цінності.

А. Забороняється будь-яке захоплення, знищення або умисне пошкодження релігійних, благодійних, освітніх, мистецьких чи наукових установ, історичних пам'яток та витворів мистецтва і науки.

В. Забороняються будь-які акти крадіжок, розграбування чи незаконного привласнення у будь-якій формі культурних цінностей та будь-які акти вандалізму щодо цінностей, які мають велике значення для культурного надбання кожного народу. [МЗК/НМЗК]

Норма 41. Держава, що окупує, повинна запобігати незаконному вивезенню культурних цінностей з окупованих територій та повинна повернути незаконно вивезені цінності компетентним органам влади окупованих територій. [МЗК]

Споруди та установки підвищеної небезпеки

Норма 42. Під час здійснення нападів на споруди та установки підвищеної небезпеки, зокрема греблі, дамби, ядерні електростанції, а також на інші споруди, розташовані біля або у безпосередній близькості до таких об'єктів, особлива увага повинна приділятися тому, щоб під час таких нападів уникати вивільнення небезпечних сил та надмірних втрат серед цивільного населення. [МЗК/НМЗК]

Навколишнє природне середовище

Норма 43. Загальні принципи ведення воєнних дій застосовуються до навколишнього природного середовища:

А. Ніщо у природному середовищі не може бути об'єктом нападу, окрім випадків, коли це є військовою ціллю.

В. Руйнування будь-якої частини навколишнього природного середовища забороняється, крім випадків, коли цього вимагає нагальна військова необхідність.

С. Забороняється здійснення нападу на військову ціль, якщо можна очікувати, що такий напад спричинить надмірну випадкову шкоду навколишньому середовищу порівняно з очікуваною конкретною та безпосередньою військовою перевагою. [МЗК/НМЗК]

Норма 44. Під час використання тих чи інших методів та засобів ведення воєнних дій слід брати до уваги вимоги захисту та збереження навколишнього природного середовища. Під час проведення воєнних операцій слід вживати всіх практично можливих запобіжних заходів для уникнення та у будь-якому разі мінімізації випадкової шкоди навколишньому природному середовищу. Відсутність точних наукових знань щодо наслідків впливу конкретних воєнних операцій на навколишнє природне середовище не звільняє сторону конфлікту від вжиття таких запобіжних заходів. [МЗК/ спірно щодо НМЗК].

Норма 45. Використання методів чи засобів ведення воєнних дій, що, як планується або можна очікувати, спричинить масштабну, довготривалу та серйозну шкоду навколишньому природному середовищу, забороняється. Знищення природного навколишнього середовища не може використовуватись як зброя. [МЗК/ спірно щодо НМЗК]

Конкретні методи ведення війни

Відмова у пощади

Норма 46. Забороняється віддавати наказ не лишати нікого живим, загрожувати цим противнику або вести воєнні дії на такій основі. [МЗК/НМЗК]

Норма 47. Забороняється нападати на осіб, визнаних такими, що позбавлені боєздатності (hors de combat). До осіб, позбавлених боєздатності (hors de combat), належать:

- a) особа, що опинилась під владою противної сторони;
- b) особа, що стала беззахисною через втрату свідомості, аварію судна, поранення чи хворобу; або
- c) особа, що демонструє явний намір здатися в полон;

за умови, що вона утримується від будь-яких ворожих дій, та не намагається втекти. [МЗК/НМЗК]

Норма 48. Забороняється напад на осіб, які на парашутах покидають літальний апарат, що зазнає аварії, під час їхнього спуску.

Знищення та захоплення майна

Норма 49. Сторони конфлікту можуть захоплювати як воєнні трофеї воєнне обладнання, що належить противній стороні. [МЗК]

Норма 50. Знищення або захоплення майна противника забороняється, окрім випадків, коли цього вимагає нагальна військова необхідність. [МЗК/НМЗК]

Норма 51. На окупованій території:

- a) дозволено конфіскувати рухому суспільну власність, яку можна використовувати для воєнних операцій;
- b) нерухомою суспільною власністю слід керувати відповідно до норми про узурфрукт; та
- c) приватну власність необхідно поважати, її не дозволено конфіскувати; окрім випадків, коли знищення або захоплення такої власності вимагає нагальна військова необхідність. [МЗК]

Норма 52. Грабіж заборонений. [МЗК/НМЗК]

Голод і обмеження доступу до гуманітарної допомоги

Норма 53. Заборонено використовувати голод серед цивільного населення як метод ведення війни. [МЗК/НМЗК]

Норма 54. Заборонено піддавати напад, знищувати, вивозити чи робити непридатними об'єкти, необхідні для виживання цивільного населення. [МЗК/НМЗК]

Норма 55. Сторони конфлікту повинні надавати дозвіл і сприяти швидкому і безперешкодному надходженню гуманітарної допомоги до цивільних осіб, що її потребують, за умови, що така допомога має неупереджений характер, здійснюється без дискримінації і підлягає контролю з боку сторін конфлікту. [МЗК/НМЗК]

Норма 56. Сторони конфлікту повинні забезпечувати свободу пересування персоналу гуманітарних організацій, що діє з їхньої згоди, необхідну для виконання їхніх функцій із надання допомоги. Лише в разі нагальної військової необхідності їхнє пересування може бути тимчасово обмежене. [МЗК/НМЗК]

Уведення в оману

Норма 57. Воєнні хитрощі не заборонено, допоки вони не порушують норм міжнародного гуманітарного права. [МЗК/НМЗК]

Норма 58. Використання білого прапора перемир'я не за призначенням заборонено. [МЗК/НМЗК]

Норма 59. Використання передбачених Женевськими конвенціями розпізнавальних емблем не за призначенням заборонено. [МЗК/НМЗК]

Норма 60. Заборонено використовувати розпізнавальну емблему й формений одяг Організації Об'єднаних Націй, окрім як з дозволу цієї Організації. [МЗК/НМЗК]

Норма 61. Використовувати інші міжнародно визнані емблеми не за призначенням заборонено. [МЗК/НМЗК]

Норма 62. Заборонено неналежним чином використовувати прапори, військові емблеми, знаки розрізнення або формений одяг противної сторони. [МЗК/ спірно щодо НМЗК]

Норма 63. Заборонено використовувати прапори, військові емблеми, знаки розрізнення або формений одяг нейтральних або інших держав, що не є сторонами конфлікту. [МЗК/ спірно щодо НМЗК]

Норма 64. Заборонено укладати угоду про тимчасове зупинення бойових дій із наміром несподівано напасти на противника, що покладається на цю угоду. [МЗК/НМЗК]

Норма 65. Заборонено вбивати, завдавати поранення або брати противника в полон, удаючись до віроломства. [МЗК/НМЗК]

Переговори з противником

Норма 66. Командири можуть вступати один з одним у переговори з використанням будь-яких засобів зв'язку. Такі переговори повинні засновуватися на принципі добросовісності. [МЗК/НМЗК]

Норма 67. Парламентери недоторканні. [МЗК/НМЗК]

Норма 68. Командири можуть удаватися до всіх необхідних запобіжних заходів, щоб уникнути шкоди від присутності парламентаря. [МЗК/НМЗК]

Норма 69. Парламентери, які використовують своє привілейоване становище для вчинення дій, що порушують міжнародне право і заподіюють шкоду противнику, втрачають свою недоторканність. [МЗК/НМЗК]

Використання зброї

Загальні принципи використання зброї

Норма 70. Заборонено використовувати засоби і методи ведення воєнних дій, що здатні заподіяти надмірну шкоду чи завдати надмірних страждань. [МЗК/НМЗК]

Норма 71. Заборонено використовувати зброю невибіркової дії. [МЗК/НМЗК]

Отрута

Норма 72. Заборонено застосовувати отруту чи отруєну зброю. [МЗК/НМЗК]

Біологічна зброя

Норма 73. Заборонено застосовувати біологічну зброю. [МЗК/НМЗК]

Хімічна зброя

Норма 74. Заборонено застосовувати хімічну зброю. [МЗК/НМЗК]

Норма 75. Заборонено застосовувати речовини, призначені стримувати заворушення, як метод ведення війни. [МЗК/НМЗК]

Норма 76. Заборонено застосовувати гербіциди як метод ведення війни, якщо вони:

- a) за своєю природою є забороненою хімічною зброєю;
- b) за своєю природою є забороненою біологічною зброєю;
- c) спрямовані для використання проти рослинності, що не є військовою ціллю;
- d) можуть спричинити випадкові втрати життя серед цивільного населення, поранення цивільних осіб, пошкодження цивільних об'єктів або поєднання таких наслідків, що, які були б надмірними порівняно з очікуваною конкретною та безпосередньою військовою перевагою, яку мали б одержати; або
- e) можуть завдати масштабної, довготривалої та серйозної шкоди природному середовищу. [МЗК/НМЗК]

Кулі, що легко розгортаються й сплющуються

Норма 77. Заборонено застосовувати кулі, що легко розгортаються або сплющуються в людському тілі. [МЗК/НМЗК]

Розривні кулі

Норма 78. Заборонено застосовувати проти особового складу кулі, що вибухають у людському тілі. [МЗК/НМЗК]

Зброя, що переважно вражає осколками, які не віднаходяться

Норма 79. Заборонено застосовувати зброю, дія якої полягає головним чином в ураженні осколками, що не віднаходяться в людському тілі за допомогою рентгенівських променів. [МЗК/НМЗК]

Міни-пастки

Норма 80. Заборонено застосовувати міни-пастки, що будь-яким чином з'єднані або асоціюються з об'єктами чи особами, які мають право на особливий захист згідно з міжнародним гуманітарним правом, або з об'єктами, що можуть привабити цивільних осіб. [МЗК/НМЗК]

Наземні міни

Норма 81. Застосовуючи наземні міни, слід дотримуватися особливої обережності з метою мінімізації їхньої невибіркової дії. [МЗК/НМЗК]

Норма 82. Сторона конфлікту, що застосовує наземні міни, повинна по можливості реєструвати місця їхнього встановлення. [МЗК/ спірно щодо НМЗК]

Норма 83. Після завершення активних воєнних дій сторона конфлікту, що застосовувала наземні міни, повинна усунути або в будь-який інший спосіб зробити їх безпечними для цивільного населення або ж посприяти їхньому розмінуванню. [МЗК/НМЗК]

Запалювальна зброя

Норма 84. Застосовуючи запалювальну зброю, слід дотримуватися особливої обережності з метою запобігання або в будь-якому разі мінімізації випадкової загибелі цивільного населення, поранення цивільних осіб або пошкодження цивільних об'єктів. [МЗК/НМЗК]

Норма 85. Заборонено застосовувати запалювальну зброю проти особового складу, окрім випадків, коли противника неможливо позбавити боєздатності зброєю, що заподіює менші страждання. [МЗК/НМЗК]

Засліплююча лазерна зброя

Норма 86. Заборонено застосовувати лазерну зброю, спеціально призначену для використання в бойових діях виключно чи зокрема для того, щоб заподіяти постійну сліпоту незахищених органів зору людини. [МЗК/НМЗК]

Поводження з цивільними особами й особами, позбавленими боєздатності (hors de combat)

Основоположні гарантії

Норма 87. З цивільними особами й особами, позбавленими боєздатності (hors de combat), слід поводитися гуманно. [МЗК/НМЗК]

Норма 88. Застосування міжнародного гуманітарного права передбачає заборону будь-якої дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії чи віросповідання, політичних чи інших переконань, національного або соціального походження, статків, народження чи іншого статусу або за будь-якими іншими подібними ознаками. [МЗК/НМЗК]

Норма 89. Убивство заборонено. [МЗК/НМЗК]

Норма 90. Заборонено тортури, жорстоке чи нелюдське поведіння, наруга над людською гідністю, зокрема принизливе й образливе поведіння. [МЗК/НМЗК]

Норма 91. Заборонено тілесні покарання. [МЗК/НМЗК]

Норма 92. Заборонено заподіювати каліцтва, піддавати медичним або науковим експериментам чи будь-якій іншій медичній процедурі, якої вказана особа не потребує за станом здоров'я і яка не відповідає загальноприйнятим медичним нормам. [МЗК/НМЗК]

Норма 93. Заборонено згвалтування й інші форми статевого насильства. [МЗК/НМЗК]

Норма 94. Заборонено рабство і работоргівля в усіх їхніх формах. [МЗК/НМЗК]

Норма 95. Заборонено незаконне залучення до примусової праці без винагороди. [МЗК/НМЗК]

Норма 96. Заборонено брати заручників. [МЗК/НМЗК]

Норма 97. Заборонено використовувати живі щити. [МЗК/НМЗК]

Норма 98. Заборонено примусове зникнення. [МЗК/НМЗК]

Норма 99. Заборонено свавільне позбавлення волі. [МЗК/НМЗК]

Норма 100. Нікого не може бути визнано винним або засуджено, окрім як за вироком справедливого й компетентного суду, що забезпечує всі основні гарантії справедливого судочинства. [МЗК/НМЗК]

Норма 101. Нікого не може бути звинувачено у вчиненні злочину чи засуджено за нього на підставі будь-якого діяння чи бездіяльності, що не становили злочину відповідно до норм національного законодавства чи міжнародного права, що діяли на час вчинення такого діяння; так само не може бути призначено більш суворе покарання за те, що передбачалося на час учинення такого злочину. [МЗК/НМЗК]

Норма 102. Нікого не може бути засуджено за вчинення злочину, окрім як на підставі особистої кримінальної відповідальності. [МЗК/НМЗК]

Норма 103. Заборонено колективні покарання. [МЗК/НМЗК]

Норма 104. Переконавання й релігійні обряди цивільних осіб та осіб, позбавлених боєздатності (hors de combat), повинні поважатися. [МЗК/НМЗК]

Норма 105. Сімейне життя повинно поважатися, наскільки це можливо. [МЗК/НМЗК]

Комбатанти та статус військовополоненого

Норма 106. Комбатанти повинні відрізнити себе від цивільного населення під час участі у нападі або військовій операції, що є підготовкою до нападу. В іншому випадку вони втрачають право на статус військовополоненого. [МЗК]

Норма 107. Комбатанти, захоплені в полон у той час, коли вони займаються шпигунством, не мають права на статус військовополоненого. Їм не може бути винесений вирок або призначено покарання без попереднього судового розгляду. [МЗК]

Норма 108. Найманці, визначення яких міститься у Додатковому протоколі I, не мають права на статус комбатанта чи військовополоненого. Їм не може бути винесений вирок або призначено покарання без попереднього судового розгляду. [МЗК]

Поранені, хворі та особи, що зазнали корабельної аварії

Норма 109. У всіх випадках, коли це дозволяють обставини, й особливо після бою, кожна сторона конфлікту повинна негайно вжити усіх можливих заходів для того, щоб без будь-якої дискримінації розшукати, підібрати та евакуювати поранених, хворих та осіб, що зазнали корабельної аварії. [МЗК/НМЗК]

Норма 110. Поранені, хворі та особи, що зазнали корабельної аварії, повинні одержувати у максимально можливій мірі та в найкоротші терміни медичну допомогу та догляд, яких вимагає їхній стан. Між ними не повинно проводитися жодного розрізнення за будь-якими ознаками, окрім медичних. [МЗК/НМЗК]

Норма 111. Кожна сторона конфлікту повинна вживати всіх можливих заходів з метою захисту поранених, хворих та осіб, що зазнали корабельної аварії, від поганого поводження та розграбування їхнього особистого майна. [МЗК/НМЗК]

Померлі

Норма 112. У всіх випадках, коли це дозволяють обставини, й особливо після бою, кожна сторона конфлікту повинна негайно вжити всіх можливих заходів для того, щоб без будь-якої дискримінації розшукати, підібрати та евакуювати померлих. [МЗК/НМЗК]

Норма 113. Кожна сторона конфлікту повинна вживати всіх можливих заходів для того, щоб запобігти пограбуванню померлих. Заборонено глумитися над тілами померлих. [МЗК/НМЗК]

Норма 114. Сторони конфлікту повинні всіляко сприяти поверненню останків померлих на вимогу тієї сторони, до якої вони належать, чи на вимогу родичів померлих. Особисті речі, що належали померлим, також підлягають поверненню. [МЗК]

Норма 115. Померлі повинні бути гідно поховані, а до їхніх могил необхідно ставитися з повагою та утримувати в належному стані. [МЗК/НМЗК]

Норма 116. З метою ідентифікації останків померлих кожна сторона конфлікту повинна реєструвати всю наявну інформацію перед похованням та позначати місця розташування могил. [МЗК/НМЗК]

Зниклі безвісти

Норма 117. Кожна сторона конфлікту повинна вживати всіх практично можливих заходів для з'ясування долі осіб, оголошених зниклими безвісти в результаті збройного конфлікту, та передати цю інформацію членам сімей таких осіб. [МЗК/НМЗК]

Особи, позбавлені волі

Норма 118. Особи, позбавлені волі, повинні бути забезпечені приміщенням, харчуванням і водою в достатній кількості, належним одягом та медичним доглядом. [МЗК/НМЗК]

Норма 119. Жінки, позбавлені волі, повинні утримуватися в приміщеннях, окремих від приміщень, у яких утримуються чоловіки, крім випадків, коли сім'ї розміщуються в окремих приміщеннях разом; жінки повинні бути під безпосереднім наглядом жінок. [МЗК/НМЗК]

Норма 120. Діти, позбавлені волі, повинні утримуватися в приміщеннях, окремих від приміщень, у яких утримують дорослих, крім випадків, коли сім'ї розміщуються в окремих приміщеннях разом. [МЗК/НМЗК]

Норма 121. Особи, позбавлені волі, повинні утримуватися в приміщеннях, які віддалені від зони бойових дій і де існують умови для підтримання здоров'я та особистої гігієни. [МЗК/НМЗК]

Норма 122. Викрадення особистих речей осіб, позбавлених волі, заборонене. [МЗК/НМЗК]

Норма 123. Відомості про осіб, позбавлених волі, повинні реєструватися. [МЗК/НМЗК]

Норма 124.

А. Під час міжнародних збройних конфліктів представникам МКЧХ повинен надаватися регулярний доступ до всіх осіб, позбавлених волі, для перевірки умов їхнього утримання та відновлення їхніх контактів з сім'ями. [МЗК]

В. Під час неміжнародних збройних конфліктів МКЧХ може запропонувати сторонам конфлікту свої послуги щодо відвідування всіх осіб, позбавлених волі через причини, пов'язані з конфліктом, для перевірки умов їхнього утримання та відновлення їхніх контактів з сім'ями. [НМЗК]

Норма 125. Особам, позбавленим волі, повинно бути дозволено листування з членами їхніх сімей за дотримання розумних умов щодо частоти відправлень і необхідності здійснення властями цензури. [МЗК/НМЗК]

Норма 126. Інтернованим цивільним особам та особам, позбавленим волі у зв'язку з неміжнародним збройним конфліктом, повинні дозволятися, наскільки це практично можливо, побачення, особливо з близькими родичами. [МЗК/НМЗК]

Норма 127. До особистих переконань та релігійних обрядів осіб, позбавлених волі, слід ставитися з повагою. [МЗК/НМЗК]

Норма 128.

А. Військовополонені повинні бути звільнені та репатрійовані негайно після завершення воєнних дій. [МЗК]

В. Інтерновані цивільні особи повинні бути звільнені негайно після зникнення причин, що викликали необхідність інтернування, але в будь-якому разі не пізніше, ніж якнайшвидше після завершення активних воєнних дій. [МЗК]

С. Особи, позбавлені волі у зв'язку з неміжнародним збройним конфліктом, повинні бути звільнені негайно після зникнення причин, що обумовили позбавлення волі. [НМЗК]

Зазначені вище особи можуть бути залишені під вартою, якщо ведеться слідство у кримінальній справі щодо них або вони відбувають покарання, призначене відповідно до закону.

Переміщення та переміщені особи**Норма 129.**

А. Сторонам у міжнародному конфлікті заборонено повністю або частково депортувати чи примусово переміщувати цивільне населення окупованої території, окрім випадків, коли цього вимагають безпека цивільного населення чи особливо вагомі причини військового характеру. [МЗК]

В. Сторонам у неміжнародному збройному конфлікті заборонено віддавати розпорядження про переміщення цивільного населення повністю або частково через причини, пов'язані з конфліктом, окрім випадків, коли цього вимагають безпека цивільного населення чи особливо вагомі причини військового характеру. [НМЗК]

Норма 130. Державам заборонено депортувати або переміщувати частини свого цивільного населення на окуповані ними території. [МЗК]

Норма 131. У випадках переміщень повинні бути вжиті всі можливі заходи для того, щоб відповідні цивільні особи були забезпечені задовільними умовами проживання, гігієни, охорони здоров'я, безпеки та харчування, а також для того, щоб члени однієї сім'ї не були розлучені. [МЗК/НМЗК]

Норма 132. Переміщені особи мають право на добровільне та безпечне повернення до своїх домів або до місць свого звичайного проживання, негайно після зникнення причин, що обумовили їх переміщення. [МЗК/НМЗК]

Норма 133. Майнові права переміщених осіб повинні поважатися. [МЗК/НМЗК]

Інші категорії осіб, що перебувають під особливим захистом

Норма 134. Особливі потреби жінок, яких торкнувся збройний конфлікт, такі, як захист та медична допомога, повинні братися до уваги. [МЗК/НМЗК]

Норма 135. Діти, яких торкнувся збройний конфлікт, мають право на особливу повагу та захист. [МЗК/НМЗК]

Норма 136. Заборонено вербувати дітей до збройних сил чи збройних угруповань. [МЗК/НМЗК]

Норма 137. Заборонено дозволяти дітям брати участь у воєнних діях. [МЗК/НМЗК]

Норма 138. Особи похилого віку, інваліди та хворі, яких торкнувся збройний конфлікт, мають право на особливу повагу та захист. [МЗК/НМЗК]

Імплементация

Додержання міжнародного гуманітарного права

Норма 139. Кожна сторона конфлікту повинна додержуватись та забезпечувати додержання міжнародного гуманітарного права своїми збройними силами, а також особами чи групами, що фактично діють за її вказівками або під її керівництвом чи контролем. [МЗК/НМЗК]

Норма 140. Обов'язок додержуватися та забезпечувати додержання міжнародного гуманітарного права не залежить від взаємності. [МЗК/НМЗК]

Норма 141. Кожна держава повинна забезпечити наявність юридичних радників, які у разі потреби могли б консультувати військових командирів на відповідному рівні щодо застосування міжнародного гуманітарного права. [МЗК/НМЗК]

Норма 142. Держави та сторони конфлікту повинні забезпечити підготовку своїх збройних сил з міжнародного гуманітарного права. [МЗК/НМЗК]

Норма 143. Держави повинні заохочувати навчання цивільного населення міжнародному гуманітарному праву. [МЗК/НМЗК]

Забезпечення виконання міжнародного гуманітарного права

Норма 144. Держави не повинні заохочувати порушення міжнародного гуманітарного права сторонами збройного конфлікту. Вони повинні використовувати, наскільки це можливо, свій вплив для того, щоб зупинити порушення міжнародного гуманітарного права. [МЗК/НМЗК]

Норма 145. У випадках, коли воєнні репресалії не заборонені міжнародним правом, вони повинні відповідати чітко визначеним умовам. [МЗК]

Норма 146. Воєнні репресалії щодо осіб, які перебувають під захистом Женевських конвенцій, заборонені. [МЗК]

Норма 147. Репресалії щодо об'єктів, які перебувають під захистом Женевських конвенцій та Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, заборонені. [МЗК]

Норма 148. Сторони неміжнародних збройних конфліктів не мають права вдаватися до воєнних репресалій. Інші контрзаходи, спрямовані проти осіб, які не беруть або припинили брати безпосередню участь у бойових діях, заборонені. [НМЗК]

Відповідальність і відшкодування шкоди

Норма 149. Держава несе відповідальність за порушення міжнародного гуманітарного права, що можуть бути їй приписані, у тому числі:

- a) порушення, вчинені її органами, включаючи збройні сили;
- b) порушення, вчинені особами чи утвореннями, уповноваженими нею здійснювати елементи державної влади;
- c) порушення, вчинені особами або групами, що фактично діють за її вказівками або під її керівництвом чи контролем; і
- d) порушення, вчинені приватними особами або групами, які вона визнає та приймає як власну поведінку.

[МЗК/НМЗК]

Норма 150. Держава, відповідальна за порушення міжнародного гуманітарного права, повинна у повній мірі відшкодувати завдану шкоду. [МЗК/НМЗК]

Індивідуальна відповідальність

Норма 151. Індивіди несуть кримінальну відповідальність за вчинені ними воєнні злочини. [МЗК/НМЗК]

Норма 152. Командири та інші начальники несуть кримінальну відповідальність за воєнні злочини, вчинені в результаті відданих ними наказів. [МЗК/НМЗК]

Норма 153. Командири та інші начальники несуть кримінальну відповідальність за вчинені їхніми підлеглими воєнні злочини, якщо вони знали або мав підстави знати, що підлегли збираються вчинити або вчиняють такі злочини, і не вжили всіх практично можливих заходів у межах своїх повноважень для запобігання їхньому вчиненню, або, якщо такі злочини були вчинені, для покарання осіб, відповідальних за них. [МЗК/НМЗК]

Норма 154. Кожен комбатант зобов'язаний відмовитися виконувати явно незаконний наказ. [МЗК/НМЗК]

Норма 155. Той факт, що підлеглий вчинив злочин за наказом начальника, не звільняє підлеглого від кримінальної відповідальності, якщо він знав, що дія, про вчинення якої було віддано наказ, носить незаконний характер, або якщо він повинен був про це знати через явно незаконний характер дії, яку йому було наказано вчинити. [МЗК/НМЗК]

Воєнні злочини

Норма 156. Серйозні порушення міжнародного гуманітарного права є воєнними злочинами. [МЗК/НМЗК]

Норма 157. Держави мають право надавати своїм національним судам універсальну юрисдикцію щодо воєнних злочинів. [МЗК/НМЗК]

Норма 158. Держави повинні розслідувати воєнні злочини, що, як стверджується, вчинені їхніми громадянами або збройними силами, або на їхній території, та за наявності підстав притягати до відповідальності осіб, підозрюваних у вчиненні таких злочинів. Вони також повинні розслідувати інші воєнні злочини, щодо яких вони мають юрисдикцію, та за наявності підстав притягати до відповідальності осіб, підозрюваних у вчиненні таких злочинів. [МЗК/НМЗК]

Норма 159. Після припинення воєнних дій органи влади повинні прагнути надати якомога ширшу амністію особам, які брали участь у неміжнародному збройному конфлікті, або особам, позбавленим волі через причини, пов'язані зі збройним конфліктом, за винятком осіб, підозрюваних або звинувачуваних у вчиненні воєнних злочинів або засуджених за їхнє вчинення. [НМЗК]

Норма 160. Воєнні злочини не мають строку давності. [МЗК/НМЗК]

Норма 161. Держави повинні максимально активно співпрацювати з метою сприяння розслідуванню воєнних злочинів та притягненню до відповідальності осіб, підозрюваних у їхньому вчиненні. [МЗК/НМЗК]